

RAPORT KOŃCOWY MIĘDZYNARODOWEJ SPOŁECZNEJ MISJI OBSERWACYJNEJ WYBORÓW NA UKRAINIE

Warszawa, 30 listopada 2012

I. Streszczenie

- W Raporcie Wstępnym Międzynarodowa Społeczna Misja Obserwacyjna (MSMO, ang. CSEOM) stwierdziła, że mimo poważnych systemowych niedociągnięć oraz pomimo faktu, że na uczciwość procesu wyborczego znaczący wpływ miało nadużywanie uprzywilejowanej pozycji przez osoby sprawujące władzę, wybory pozwoliły wyborcom wyrazić swoje preferencje polityczne, a swoboda prowadzenia kampanii była zapewniona¹. Jednakże sposób podliczania głosów po zamknięciu lokali wyborczych zmniejszył przejrzystość i rzetelność tego procesu, znacząco obniżając wiarygodność wyborów.
- Wybory odbywały się w niesprzyjającej atmosferze politycznej. W wyborach nie mogli wziąć udziału czołowi politycy opozycji: była premier Julia Tymoszenko, będąca głównym politycznym przeciwnikiem prezydenta, oraz były minister spraw wewnętrznych Jurij Łucenko, uwięzieni w wyniku kontrowersyjnych procesów sądowych.
- Wybory zostały przeprowadzone według nowej ordynacji wyborczej, która wprowadziła mieszany system wyborczy. Wyborcy wybierali 450 członków Rady Najwyższej Ukrainy. 225 członków parlamentu było wybieranych według systemu proporcjonalnego w ogólnokrajowym okręgu wyborczym, a kolejnych 225 parlamentarzystów według systemu większościowego w jednomandatowych okręgach wyborczych.
- Ponowne wprowadzenie jednomandatowych okręgów wyborczych (JOW) miało raczej negatywny wpływ na przebieg wyborów, biorąc pod uwagę sytuację polityczną i

---

¹ Zgodnie z Raportem Wstępnym Międzynarodowej Społecznej Misji obserwacyjnej dostępnym na stronie: http://www.batory.org.pl/programy_operacyjne/otwarta_europa/monitoring_wyborow_na_ukrainie

szczególne doświadczenia kraju, mimo że nowe prawo wyborcze było wynikiem konsensusu głównych sił politycznych. Zwiększyło to polaryzację polityczną oraz możliwość stosowania negatywnych praktyk, takich jak kupowanie głosów, czarny PR, zastraszanie kandydatów, czy wykorzystywanie w kampanii środków administracyjnych, czego dowodzą zaobserwowane incydenty, które miały miejsce głównie w okręgach jednomandatowych.

- Wprowadzenie okręgów jednomandatowych miało negatywny wpływ na przeprowadzenie wyborów, biorąc pod uwagę sytuację polityczną i specyficzne doświadczenia państwa – mimo iż nowe prawo wyborcze odzwierciedlało konsensus między głównymi graczami politycznymi. Okręgi jednomandatowe zwiększyły polaryzację polityczną oraz ryzyko związane z kupowaniem głosów, czarnym PR, zastraszaniem potencjalnych kandydatów oraz wykorzystaniem zasobów administracyjnych, czego dowodzą zaobserwowane incydenty, które miały miejsce głównie w okręgach jednomandatowych
- Choć istniejące ramy prawne dawały podstawę do przeprowadzenia demokratycznych wyborów, to zastosowanie nowej ordynacji pokazało brak spójności i ujawniło szereg niedociągnięć. Przyjęta w prawie wyborczym i doprecyzowana w postanowieniach Centralnej Komisji Wyborczej (CKW) procedura tworzenia obwodowych i okręgowych komisji wyborczych, nie była w stanie zapewnić zrównoważonej reprezentacji partii politycznych w komisjach wyborczych. Zakrojona na dużą skalę wymiana komisarzy w ostatnich tygodniach, a nawet dniach przed wyborami, podważyła zasadę bezstronności komisji. Choć ordynacja nie przewidywała możliwości unieważnienia wyników w okręgach jednomandatowych, CKW przyjęła rezolucję stwierdzającą niemożność ustalenia wyników w pięciu okręgach jednomandatowych z powodu domniemych oszustw wyborczych.
- W okresie przedwyborczym techniczne aspekty procesu wyborczego prowadzone były przez organy administracji wyborczej we właściwy sposób. CKW i komisje niższego szczebla zrealizowały większość zadań w terminach zgodnych z obowiązującym prawem wyborczym. Jednakże proces zliczania głosów pokazał brak skuteczności i przejrzystości w sposobie zarządzania procesem wyborczym. Większość rozmówców MSMO wyrażała brak zaufania do bezstronności do organów administracji wyborczej.
- Przepisy dotyczące rejestrowania wyborców zostały ulepszone i zaostrzone. Chociaż ograniczenia w głosowaniu poza miejscem zamieszkania, a także bardziej rygorystyczne przepisy dotyczące głosowania w domu, mogły pozbawić niektórych wyborców możliwości uczestnictwa w wyborach, to zmniejszyły one ryzyko manipulacji.
- Generalnie, rejestracja kandydatów była otwarta i przejrzysta. Spośród ponad 6000 wniosków ponad 400 zostało odrzuconych przez CKW z powodu błędów formalnych, a kolejnych 500 kandydatów wycofało się z wyborów z własnej woli.

- Kampania wyborcza była zacięta i spolaryzowana, ale przebiegała na ogół spokojnie. Kandydaci w zasadzie mogli prowadzić kampanię w sposób nieskrępowany, jednak nie na równych zasadach. Brak równych szans widoczny był szczególnie w mediach. W okresie po wyborach miał miejsce gwałtowny wzrost napięcia między rządem a opozycją.
- Odnotowano wiele przypadków wykorzystywania przez partię rządzącą środków administracyjnych, łącznie z wywieraniem nacisków na pracowników urzędów publicznych i przedsiębiorstw państwowych, a także sytuacji, w których projekty finansowane przez państwo były przedstawiane jako osiągnięcia kandydatów.
- Brak skutecznych uregulowań i przejrzystości w zakresie finansowania kampanii także działał na korzyść osób zajmujących urzędy
- Proces wyborczy cechowało stosowanie zarówno przez partie polityczne jak i niektórych kandydatów niezależnych różnych form przekupstwa wobec wyborców.
- Media (z wyjątkiem internetowych) były wyraźnie stronnicze i faworyzowały rząd, nie zapewniając wszystkim partiom i kandydatom równych szans prezentowania swoich programów.
- Społeczeństwo obywatelskie odegrało aktywną rolę w monitorowaniu wielu aspektów wyborów, łącznie z obserwowaniem całego procesu wyborczego, tworzeniem infolinii i internetowych map naruszeń procedur, sprawdzaniem kandydatów. W opinii niektórych organizacji prowadzących monitoring, zaobserwowane nieprawidłowości wyborcze miały charakter masowy i systemowy.
- O ile głosowanie i liczenie głosów przebiegało w zasadzie w sposób spokojny i uporządkowany, to zliczanie wyników na poziomie okręgowych komisji wyborczych cechował brak przejrzystości oraz znaczne i celowe opóźnienie pracy kilku okręgowych komisji wyborczych. Brak skutecznej interwencji CKW w przypadkach przedłużającego się liczenia głosów w niektórych komisjach okręgowych i związanych z tym nieprawidłowości, podważyły wiarygodność organów administracji wyborczej i rzetelność działań prowadzonych w dniu powyborczym.
- Podsumowując, rozstrzyganiu przez sądy administracyjne sporów wyborczych towarzyszył brak przejrzystości, spójności i rzetelnego uzasadnienia w oparciu o faktyczny stan prawny. Sądy nie szukały prawdy obiektywnej, koncentrując się na szczegółach technicznych i nieprawidłowościach formalnych. Takie podejście zmniejszyło szanse na uzyskanie skutecznego zadośćuczynienia prawnego, ignorowało prawdziwą wolę wyborców i podało w wątpliwość bezstronność wymiaru sprawiedliwości. Kilku kandydatów w okręgach jednomandatowych wykorzystało sądy jako narzędzie do unieważnienia wyników korzystnych dla ich przeciwników. CKW odmówiła rozpatrzenia większości skarg ze względu na nieprawidłowości techniczne lub

przekazała je do odpowiedniego organu sądowego. Tylko bardzo niewielka liczba skarg została choćby częściowo uwzględniona.

II. Kontekst

1 lutego 2011 r. Rada Najwyższa wyznaczyła datę wyborów na 28 października 2012. Były to szóste wybory przeprowadzane od czasu uzyskania przez Ukrainę niepodległości. Parlament składa się z 450 deputowanych ludowych Ukrainy, którzy są wybierani na pięcioletnią kadencję na podstawie powszechnego, równego i bezpośredniego prawa wyborczego, w głosowaniu tajnym. W obecnych wyborach rywalizowało 5642 kandydatów: 3001 w okręgach jednomandatowych oraz 2641 w ogólnokrajowym okręgu wyborczym. Do okręgu ogólnokrajowego zgłoszono 22 listy partyjne. Niedawno przyjęta ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy (dalej: prawo wyborcze) ponownie wprowadziła mieszany system wyborczy. W dniu 28 października 225 członków parlamentu Ukrainy wybrano według systemu proporcjonalnego, w oparciu o listy partyjne w jednym, ogólnokrajowym okręgu wyborczym, a pozostałych 225 parlamentarzystów wybrano według prostego systemu większościowego, w jednomandatowych okręgach wyborczych.

W ustępującym parlamencie rządzącą większość tworzyły: Partia Regionów (195 mandatów), Partia Ludowa (20) i Komunistyczna Partia Ukrainy (25). Główne partie opozycyjne dysponowały 161 mandatami: blok Julii Tymoszenko - "Batkiwszczyna" (98) i koalicja Nasza Ukraina - Ludowa Samoobrona (63).

Dwoje ważnych polityków opozycyjnych: była premier Ukrainy Julia Tymoszenko i były minister spraw wewnętrznych Jurij Łucenko, którzy trafili do więzienia po kontrowersyjnych procesach sądowych, nie zostało zarejestrowanych przez CKW jako kandydaci, mimo żądań ze strony opozycji i międzynarodowych nacisków na władze ukraińskie.

III. Ramy prawne i system wyborczy

Wybory parlamentarne na Ukrainie są regulowane prawnie przede wszystkim przez Konstytucję (1996) i Ustawę o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy (2011). Inne mające zastosowanie akty prawne to: Ustawa o rejestracji wyborców, Ustawa o Centralnej Komisji Wyborczej, Kodeks Administracyjny i Kodeks Karny. Ordynację wyborczą uzupełniały uchwały CKW.

W ogólnym zarysie obowiązujące ramy prawne mogą zapewnić odpowiednie podstawy do przeprowadzenia demokratycznych wyborów. Konstytucja gwarantuje bierne i czynne prawo wyborcze, a także wolność zgromadzeń, wolność zrzeszania, przemieszczania się i wyrażania opinii. Przyjęta w 2011 roku Ustawa o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy wprowadziła zmiany w systemie wyborczym: ponownie wprowadzono mieszany system wyborczy, zastosowany w 1998 i 2002 roku; podniesiono do 5% próg wyborczy w systemie proporcjonalnym na listach partyjnych i zlikwidowano możliwość tworzenia bloków wyborczych. Ponowne wprowadzenie okręgów jednomandatowych miało raczej negatywny wpływ na przebieg wyborów, zważywszy na sytuację polityczną i szczególne doświadczenia Ukrainy² – nawet jeśli nowe prawo wyborcze odzwierciedlało konsensus między głównymi

---

² Mieszany system wyborczy, przewidujący także jednomandatowe okręgi wyborcze, był również stosowany

siłami politycznymi. Powiększyło ono polaryzację polityczną i wzmocniło takie negatywne praktyki, jak kupowanie głosów, stosowanie czarnego PR, zastraszanie potencjalnych kandydatów i wykorzystanie zasobów administracyjnych. Świadczy o tym fakt, że zaobserwowane incydenty dotyczyły głównie okręgów jednomandatowych.

Ogólnie rzecz biorąc, wprowadzanie w życie prawa wyborczego było niespójne. Ustanowiona w prawie wyborczym i sprecyzowana w postanowieniach CKW procedura tworzenia obwodowych i okręgowych komisji wyborczych pokazała, że mechanizm ten nie zdołał zapewnić właściwej równowagi między siłami politycznymi. Proces zliczania głosów cechował się brakiem przejrzystości i zaowocował licznymi zażaleniami, które były rozpatrywane przez okręgowe komisje wyborcze lub sądy administracyjne w oparciu o niejasne podstawy prawne. Kosztowny system kamer internetowych³, który miał zwiększyć rzetelność procesu wyborczego, nie okazał się skuteczny, gdyż sądy nie uznawały dowodów w postaci nagrań wideo z liczenia głosów⁴.

Pomimo, iż prawo wyborcze nie przewiduje unieważniania przez CKW wyników z okręgów jednomandatowych, w dniu 5 listopada CKW przyjęła rezolucję w sprawie niemożliwości ustalenia wyników⁵ w pięciu okręgach jednomandatowych⁶ z powodu domniemanego oszustwa wyborczego. Po tej rezolucji Parlament zalecił, aby CKW przeprowadziła ponowne wybory w pięciu okręgach jednomandatowych. Również Rada Najwyższa powołała tymczasową komisję śledczą do zbadania procesu zliczania głosów w niektórych okręgach.

IV. Administracja wyborcza

Administracja wyborcza składa się z trzech poziomów: Centralna Komisja Wyborcza (CKW), 225 okręgowych komisji wyborczych i 33 762 obwodowe komisje wyborcze. CKW jest ciałem stałym, składającym się z 15 członków wyznaczonych przez parlament na siedmioletnią kadencję, natomiast okręgowe i obwodowe komisje są powoływane na czas wyborów.

CKW i komisje wyborcze niższego szczebla (okręgowe i obwodowe) wypełniły większość zadań w terminach przewidzianych przez przepisy prawa wyborczego. Ogółem CKW podjęła prawie 2000 rezolucji, z których część miała zasadnicze znaczenie, regulując najważniejsze składniki procesu wyborczego. Niemniej jednak na przygotowania do wyborów wpływały liczne niedociągnięcia. Powołanie okręgowych i obwodowych komisji wyborczych w drodze losowania spowodowało, że główne partie polityczne nie posiadały zrównoważonej reprezentacji. Dwie ważne siły polityczne: UDAR i Swoboda były zbyt słabo reprezentowane

---

w roku 1998 i 2002. W ukraińskiej rzeczywistości system okręgów jednomandatowych ma tendencję do promowania bardziej popularnych partii.

³ Rezolucja CKW nr 892 zawiera informacje na temat tworzenia nagrań wideo z przebiegu głosowania, przewidzianych w Ustawie o zapewnieniu otwartości, przejrzystości i demokratycznego charakteru wyborów deputowanych ludowych Ukrainy. Każdy zwykły obwód wyborczy musiał zostać wyposażony w komputer przenośny, dwie kamery wideo, przedłużacze USB i metalowy pojemnik do przechowywania w dniu wyborów całego sprzętu do nagrywania wideo (z wyjątkiem kamer wideo).

⁴ Na przykład Okręgowy Sąd Administracyjny w Kijowie rozpatrujący skargę kandydata partii Swoboda z okręgu jednomandatowego przeciwko okręgowej komisji wyborczej nr 90..

⁵ Zdaniem przewodniczącego CKW Wołodomyra Szapowala, zgodnie z Ustawą o Centralnej Komisji Wyborczej, w wypadku gdy CKW dowie się o naruszeniu ukraińskiego prawa wyborczego, jest ona upoważniona do tego, by rozpatrywać takie kwestie z własnej inicjatywy i nakazywać okręgowym komisjom wyborczym przywrócić przestrzeganie prawa.

⁶ Raporty MSMO z komisji okręgowych nr 94, 132, 194, 197, 223.

w komisjach wyborczych. Prawo wyborcze przewiduje, że w komisjach wyborczych obok przedstawicieli zarejestrowanych ugrupowań parlamentarnych zasiadają osoby wyłonione w drodze losowania. Jednak CKW przyjęła uchwały, które wprowadziły znaczące zmiany do procedury losowania. Najpierw, zamiast osobnych losowań dla poszczególnych komisji okręgowych, CKW postanowiła przeprowadzić tylko jedno losowanie wyłaniające członków wszystkich 225 komisji okręgowych⁷, a potem, na tej samej zasadzie, jedno losowanie dla wszystkich stanowisk w odpowiednich komisjach obwodowych w danym okręgu jednomandatowym⁸. W wyniku losowania małe i nieznane partie, które zarejestrowały tylko jednego kandydata w jednym okręgu jednomandatowym (tak zwane „partie techniczne”), były reprezentowane we wszystkich komisjach okręgowych. Prawo wyborcze pozwoliło rywalizującym partiom na wymienianie komisarzy, których nominowały. W efekcie w całym kraju miała miejsce masowa wymiana członków komisji obwodowych i okręgowych, obejmująca do 80 procent ich składu. Wyniki losowania stały się jednym z głównych powodów oficjalnych skarg w okresie przedwyborczym.

Jeśli chodzi o szkolenia dla członków okręgowych komisji wyborczych, to prowadzono je w sposób profesjonalny⁹ i przy właściwej reprezentacji personelu kierowniczego (przewodniczący, zastępca i sekretarz komisji), natomiast generalnie szkolenia dla członków komisji obwodowych nie zostały przeprowadzone w sposób satysfakcjonujący. Fakt, że szkolenia nie były obowiązkowe dla wszystkich urzędników wyborczych – z powodu masowej wymiany już przeszkolonych członków komisji – miał oczywiście negatywny wpływ na efektywność administracji wyborczej na niższym poziomie.

Ogólnie rzecz biorąc, CKW działała terminowo i odbywała regularne posiedzenia zgodnie z agendą ustalaną z krótkim wyprzedzeniem. Spotkania były otwarte dla przedstawicieli partii, kandydatów, mediów i obserwatorów. Niemniej jednak podczas tych sesji przegłosowywano przede wszystkim rezolucje, które wcześniej członkowie CKW omówili i uzgodnili. Większość decyzji podjęto jednogłośnie, a szersza dyskusja była wyjątkiem. Tym niemniej niektóre głosowania nad uchwałami przyjętymi w ostatniej fazie procesu wyborczego ujawniły podział opinii wśród członków Centralnej Komisji Wyborczej.

Problemy pojawiły się głównie w okręgach jednomandatowych, gdzie rywalizacja była duża¹⁰. CKW nie była w stanie reagować szybko i nie zdołała skutecznie rozwiązać problemu chaotycznego liczenia głosów, przy którym dopuszczono się poważnych nieprawidłowości. Praca wielu komisji okręgowych była paraliżowana przez ich członków, którzy celowo nie uczestniczyli w obradach komisji i odmawiali podpisania wcześniej uzgodnionych protokołów¹¹. Co więcej, członkowie okręgowych komisji wyborczych nie zastosowali wszystkich dostępnych środków prawnych, aby zapobiec opóźnieniom, a CKW nie zapewniła pomocy prawnej komisjom okręgowym. Poziom zaufania publicznego dla administracji wyborczej był niski, szczególnie w odniesieniu do okręgowych i obwodowych komisji wyborczych.

---

⁷ Rezolucja CKW nr 69 z 29 sierpnia 2012 r.

⁸ Rezolucja CKW nr 895 z 13 września 2012 r.

⁹ Szkolenia zostały przeprowadzone wspólnie przez CKW i Międzynarodową Fundację na rzecz Systemów Wyborczych (ang. International Foundation for Electoral Systems, IFES).

¹⁰ Na przykład w okręgowej komisji wyborczej nr 197, gdzie rzekomo sfalszowano protokoły.

¹¹ W okręgowych komisjach wyborczych nr 216, 223, 215.

V. Rejestracja wyborców

Na Ukrainie Państwowy Rejestr Wyborców jest zorganizowany na zasadzie terytorialnej, w postaci regularnie uaktualnianej bazy danych, której opiekunem jest CKW. Jako uprawnionych do głosowania zarejestrowano 36 718 981 obywateli¹². Ustawa o rejestracji wyborców (2007) określiła szczegółowe ramy wdrażania i utrzymania nowego rejestru. Znajdują się w niej też surowe wymagania dotyczące dokładności list i ochrony danych osobowych wyborców, a także odpowiednie sankcje za nieautoryzowany dostęp i nieuprawnione wykorzystanie zarejestrowanych danych.

Rejestr ma być regularnie weryfikowany i uaktualniany przez 754 organy zarządzające rejestrem. Skuteczność działania Rejestru jest ograniczona przez brak pełnego i aktualnego centralnego rejestru obywateli w postaci cyfrowej oraz efektywnej wymiany danych pomiędzy różnymi organami administracji państwowej i regionalnej. W konsekwencji wielu głosujących twierdziło, że w dniu wyborów w ogóle ich nie było na listach wyborców, zaś krótko przed dniem wyborów do list dodano kilkuset bezdomnych, podając najwyraźniej fałszywe adresy.

W trakcie procesu wyborczego uściślono i ulepszono zasady dotyczące rejestru wyborców. Chociaż ograniczenie możliwości głosowania poza miejscem zamieszkania oraz bardziej rygorystyczne zasady głosowania zdalnego (tzw. *mobile voting*) mogły pozbawić niektórych wyborców prawa do głosowania, to jednak ograniczyły one zarazem ryzyko manipulacji¹³. Wyborcy, którzy nie zgłosili innego adresu na czas wyborów, nie mogli głosować poza swoim jednomandatowym okręgiem wyborczym, co mogło pozbawić niektórych wyborców prawa do głosowania. Anulowano wydane wcześniej zezwolenia na zmianę miejsca głosowania na takie, które znajduje się w innym okręgu jednomandatowym.

Spisy wyborców¹⁴ były udostępnione do publicznej weryfikacji do 22 października. Obywatele mogli sprawdzać, czy są zarejestrowani i wnioskować o zmiany. Wszystkie partie polityczne reprezentowane w parlamencie otrzymały wcześniej elektroniczne kopie rejestru wyborców. Do 23 października liczba wyborców zarejestrowanych na Ukrainie wzrosła o 52 961 osób (0,14% ogólnej liczby zarejestrowanych wyborców).¹⁵ Ponadto 155 549 wyborców dostało zgodę na oddanie głosu poza swoją komisją obwodową, lecz w ramach tego samego okręgu jednomandatowego¹⁶. Prawo wyborcze nie zezwalało na wprowadzanie zmian na listach wyborców w ciągu ostatnich dwóch dni przed dniem wyborów, chyba że na mocy decyzji sądu lub powiadomienia z odpowiedniego organu zarządzającego rejestrem RMB (w dniu wyborów wyłącznie na mocy orzeczenia sądu)¹⁷.

---

¹² Według danych Państwowego Rejestru Wyborców z 23 października.

¹³ Rezolucje PKW: nr 893 z 13 września, nr 1046 z 22 września,

¹⁴ Zgodnie z artykułem 39 paragraf 2 prawa wyborczego: "Wstępna lista wyborców dla zwykłego obwodu wyborach obejmuje obywateli Ukrainy, którzy w dniu głosowania będą mieć ukończone 18 lat i których adres głosowania znajduje się w obrębie danego obwodu, zgodnie z danymi z rejestru wyborców. Wyborcę umieszcza się na wstępnej liście wyborców tylko w jednym obwodzie głosowania".

¹⁵ Dla przykładu: w dniu 23 października liczba wyborców zarejestrowanych w Kijowie wzrosła o 6283 osób, w Charkowie o 5415, w Odessie o 3389.

¹⁶ Spośród nich: 146 947 było członkami obwodowych komisji wyborczych, 798 było członkami okręgowych komisji wyborczych, 7804 to obywatele, którzy nie głosowali w swoich właściwych komisjach obwodowych z "innych powodów".

¹⁷ Tej procedury nie zawsze przestrzegano w Dniepropetrowsku, co zauważyli obserwatorzy MSMO.

VI. Rejestracja kandydatów

Rejestracja kandydatów zakończyła się 18 sierpnia. Spośród 87 partii, które zgłosiły kandydatów, tylko 22 złożyły listy partyjne do okręgu ogólnokrajowego. Niektóre partie wyznaczyły mniej niż pięciu kandydatów w okręgach jednomandatowych oraz nie zgłosiły nikogo na listę partyjną¹⁸.

Rejestracja miała otwarty i przejrzysty charakter, i rzadko podlegała skargom ze strony kandydatów. Jednak spośród 6000 złożonych wniosków o rejestrację kandydatów, CKW odrzuciła ponad 400 z powodu błędów formalnych¹⁹. W rezultacie w okręgach jednomandatowych startowało 2 651 kandydatów, a w ogólnokrajowym okręgu wyborczym 2 554. Prawie 500 kandydatów wycofało się z wyścigu z własnej woli lub ich nominacje zostały wycofane przez zgłaszające ich partie.

Ponieważ prawo wyborcze nie zobowiązuje CKW do wycofania z okręgowych i obwodowych komisji wyborczych reprezentantów podmiotów wyborczych, które zrezygnowały ze startu w wyborach, niektórzy członkowie komisji wyborczych nie reprezentowali żadnych kandydatów ani partii. Według rozmówców MSMO ten fakt, oraz duża liczba partii wystawiających mniej niż pięciu kandydatów w okręgach jednomandatowych, może wskazywać na istnienie tak zwanych "kandydatów technicznych" lub "partii technicznych", których rejestrację popierały inne partie, w celu uzyskania większej reprezentacji w komisjach okręgowych i obwodowych.

VII. Otoczenie kampanii

A. Kampania wyborcza

27 lipca 2012 r. Centralna Komisja Wyborcza Ukrainy ogłosiła, że kampania wyborcza rozpocznie się 30 lipca. Jednakże wszystkie znaczące siły polityczne rozpoczęły kampanię znacznie wcześniej, niż to oficjalnie ogłoszono. Od wiosny 2012 r. na billboardach i plakatach w większości ukraińskich miast pojawiły się tzw. "społeczne reklamy" kilku partii politycznych. W niektórych przypadkach członkowie opozycji powiedzieli obserwatorom MSMO, że mieli trudności w uzyskaniu dostępu do mediów reklamowych.²⁰

14 października 2012 r. dwie główne partie opozycyjne, *Batkiwszczyna* i UDAR, postanowiły wycofać odpowiednio 40 i 26 kandydatów z szeregu komisji okręgowych, chcąc wystawić wspólnego silnego kandydata przeciwko przedstawicielowi partii rządzącej. Porozumienie to nastąpiło po wcześniejszej (lipiec 2012), podobnej umowie między partiami *Batkiwszczyna* i *Swoboda*. Niemniej jednak niektórzy kandydaci opozycji nie zastosowali się do instrukcji z

¹⁸ 26 partii zgłosiło tylko jednego kandydata do okręgów jednomandatowych.

¹⁹ Np. błędy w biografii, pominięcie opisu zaangażowania obywatelskiego, itd. Ponadto prawo wyborcze nie pozwala na traktowanie dokumentów nie spełniających wymagań prawnych jako nie złożonych. Patrz: IFES Ukraine Election Bulletin No. 6 (15 August 2012), dostępny pod adresem: http://www.ifes.org/Content/Publications/News-in-Brief/2012/July/~/_media/Files/Publications/IFES%20News%20in%20Brief/2012/IFES_2012_Ukrainian_Election_Bulletin_6_Eng.pdf.

²⁰ Np. według obserwatorów MSMO w Dniepropietrowsku, kandydaci opozycyjni nie posiadali równego dostępu do billboardów. Reprezentanci partii UDAR twierdzą, że agencje reklamowe odmawiały przyjmowania zleceń od ich partii, tłumacząc, że cała przestrzeń reklamowa została wykupiona lub zarezerwowana..

centrali i nie wycofali się z wyścigu.

Kampania wyborcza była stosunkowo spokojna. Konkurenci na ogół mogli swobodnie prowadzić kampanię, a próby blokowania działań wyborczych były nieliczne. Obserwatorzy MSMO we wszystkich rejonach kraju obserwowali liczne konwencje wyborcze, jak również małe i średnie spotkania z wyborcami. Kampania prowadzona była głównie w mediach, poprzez reklamy uliczne, dystrybucję ulotek i innych materiałów propagandowych. W praktyce, ze względu na nadużywanie uprzywilejowanej pozycji przez sprawujących władzę, partie polityczne nie mogły prowadzić kampanii na równych warunkach, w szczególności w mediach. Kampania była spolaryzowana i często cechowała się użyciem retoryki podziałów, a nawet oszczerstw.

Najbardziej widoczna była kampania prowadzona przez Partię Regionów. Jednak zjednoczona opozycja *Batkiwszczyna*, Ukraiński Demokratyczny Sojusz na rzecz Reform (UDAR), Komunistyczna Partia Ukrainy i partia *Ukraina Vpered* – także prowadziły aktywną, ogólnokrajową kampanię. Podczas całej kampanii liderzy głównych sił politycznych niechętnie angażowali się w merytoryczne debaty ze swoimi odpowiednikami.

Kampania charakteryzowała się szerokim stosowaniem środków administracyjnych, które przybierały różne formy, ale w większości przypadków były wykorzystywane na korzyść Partii Regionów²¹, która jako partia rządząca wykorzystywała swoją uprzywilejowaną pozycję. W okresie przedwyborczym zgłaszano zarzuty o stosowanie nacisków i zastraszanie. Niektórzy urzędnicy państwowi startujący w wyborach często wykorzystywali swoje stanowiska do prowadzenia kampanii w sposób pośredni²².

Przedstawiciele opozycji otwarcie oskarżali władze o nadużywanie środków budżetowych oraz o przedstawianie projektów finansowanych przez państwo jako własnych osiągnięć partii rządzącej i jej kandydatów. Bezpośrednie obserwacje MSMO potwierdzają te oskarżenia. Obserwatorzy misji udokumentowali też szereg przykładów „czarnego PR”, dyskredytującego różnych kandydatów i partię²³. We wszystkich obserwowanych rejonach powszechne też było niszczenie billboardów niektórych partii i kandydatów²⁴.

W wielu przypadkach zatarta była różnica między działalnością państwa a kampanią Partii

---

²¹ Wykorzystanie zasobów administracyjnych przez partię rządzącą było zaobserwowane w wielu przypadkach: naciski na urzędników, pracowników przedsiębiorstw państwowych oraz sytuacje, kiedy projekty finansowane przez państwo były przedstawiane jako osiągnięcia własne kandydata. W licznych przypadkach wykorzystywano też aparat państwowy (Służbę Podatkową, Prokuraturę i inne instytucje) przeciwko niezależnym mediom, takim jak TVi i *Levyi Bereg* – gazety internetowe krytyczne wobec władz – wpływając tym samym na bezstronność ukraińskich mediów. Aparat państwowy wykorzystywano też przeciwko kandydatom opozycyjnym: osoby deklarujące chęć kandydowania do parlamentu z list opozycyjnych stawały się obiektem zainteresowania prokuratury, inspekcji podatkowej, itp. Ofiarami wybiórczego stosowania prawa byli m.in. Witalij Kuprij (kandydat Swobody w Dniepropietrowsku) i kandydat *Batkiwszczyny* Arkadij Komatskij (region Mikołajewski).

²² Obserwatorzy MSMO w Symferopolu udokumentowali obecność Witaliny Dzoż, ministra edukacji Krymu i kandydata Partii Regionów w okręgu nr 1 na koncercie sponsorowanym przez firmę Skvorcovo. Jako gość honorowy, pani Dzoż wręczyła 10 laptopów dzieciom, które zwyciężyły w konkursie malarskim zorganizowanym przez firmę Skvorcovo.

²³ Obserwatorzy MSMO w Dniepropietrowsku odkryli podrobione materiały Komunistycznej Partii Ukrainy (KPU) oraz popularną rosyjską gazetę *Sovershenno* sekretно zawierającą oszczercze informacje na temat kandydatów KPU. We Lwowie szeroko rozpowszechnione były plakaty oczerniające kandydatów *Batkiwszczyny*.

²⁴ W niektórych przypadkach niszczone nie tylko billboardy, ale też całe konstrukcje, na których się opierały. Tak stało się na przykład z 16 billboardami Swobody w Dnieprodzierżyńsku (region dniepropietrowski).

Regionów²⁵.

Podczas kampanii częste naruszenie ordynacji wyborczej stanowiły bezpośrednie i pośrednie próby przekupstwa wyborców. Przekupstwo przybierało różne formy - od przyznawania pieniędzy wyborcom uczestniczącym w wiecach partyjnych²⁶ po rzeczy i usługi oferowane przez rozmaite organizacje dobroczynne²⁷, blisko związane z konkretnym kandydatem lub partią. Ta strategia pozyskiwania wyborców była stosowana przez kandydatów ze wszystkich stron sceny politycznej i jak się wydaje, najczęściej dotyczyła rywalizacji w okręgach jednomandatowych. W kilku przypadkach obserwatorzy MSMO zauważyli kandydatów agitujących podczas "impresz kulturalnych" organizowanych przez struktury korporacyjne, co może być uznane za pośrednie przekupywanie wyborców. W wielu innych regionach potencjalnym wyborcom rozdawano małe opakowania żywności i artykułów gospodarstwa domowego oraz pieniądze. Jednym z najbardziej znanych polityków, którzy stosowali takie metody, był marszałek parlamentu Wołodymyr Łytwyn, wykorzystujący programy charytatywne prowadzone przez jego "Fundację Charytatywną Łytwyna".

B. Finansowanie kampanii

Niejasne uregulowania dotyczące finansowania kampanii i silnie zawyżane kontrakty państwowe stworzyły możliwość przekazywania dużych sum pieniężnych z budżetu państwa na konto rządzących partii politycznych. Brak norm limitujących wydatki na kampanię wyborczą połączony z brakiem przejrzystości procesu pozyskiwania finansowania i niedostateczną kontrolą CKW nad sumami wydawanymi na kampanie sprzyjał korupcji we wszystkich partiach politycznych, ale najbardziej uprzywilejowane w tym mechanizmie były partie rządzące.

Na Ukrainie istnieją tylko dwa legalne źródła wsparcia kampanii: własne fundusze partii lub kandydata oraz darowizny wyborców. Fundusze i wydatki na kampanię wyborczą nie podlegają żadnym ograniczeniom. Ponadto tożsamość poszczególnych donorów nie musi być podawana do wiadomości publicznej, a każdy obywatel ma prawo przekazać partii politycznej sumę o wartości do 400 minimalnych płac miesięcznych oraz kandydatowi w jednomandatowym okręgu wyborczym – do 20 minimalnych płac miesięcznych. System ten umożliwia wymianę pieniędzy ze świata biznesu na „przysługi” przyszłych deputowanych w Parlamencie. Co więcej, przyjętą praktyką polityczną wydaje się otwarte kupowanie miejsc w Radzie Najwyższej przez biznesmenów wspierających konkretne partie. Według nieoficjalnych danych zebranych przez obserwatorów MSMO, gros partii politycznych sprzedaje miejsca na

---

²⁵ Według obserwatorów MSMO w Kijowie, Dniepropietrowsku Odessie i Charkowie Partia Regionów chwaliła się na billboardach stworzeniem kilkuset placów zabaw. W kilku przypadkach remonty szkół i innych budynków państwowych towarzyszyły małe manifestacje Partii Regionów, która twierdziła, że remonty zostały sfinansowane z ustanowionego przez partię „budżetu ludowego”. W rzeczywistości były one sfinansowane z budżetu lokalnego/państwowego.

²⁶ 15 października obserwatorzy MSMO w Sewastopolu zaobserwowali rozdawanie pieniędzy uczestnikom marszu Ukraina Vpered. Obserwatorzy zaobserwowali listę z nazwiskami i numerami telefonów uczestników, którzy otrzymywali pieniądze (50 UAH na osobę) po jej podpisaniu

²⁷ Te organizacje charytatywne rozdawały rzeczy i usługi wyborcom, często razem z gazetami, broszurami czy ulotkami zawierającymi nazwisko, a czasem także zdjęcie kandydata. W Charkowie agitację prowadzono także w szkołach – uczniom rozdawano darmowe materiały z logo lub zdjęciami kandydatów Partii Regionów.

partyjnych listach kandydatów. Większość źródeł podaje, że suma, za którą można kupić miejsce na liście, waha się od 7 do 12 milionów dolarów. Według oficjalnych danych z Centralnej Komisji Wyborczej, podczas kampanii wyborczej 22 ukraińskie partie polityczne we wszystkich okręgach wielomandatowych wydały 600 milionów UAH. Partia Regionów zadeklarowała wydanie 218 milionów (w tym 157 milionów na reklamę w mediach i 33 miliony na bilbordy); Zjednoczona Opozycja *Batkiwszczyna* – 107 milionów (94 miliony na kampanię w mediach i 9,5 miliona na bilbordy i plakaty); UDAR – 33,7 miliona; i *Swoboda* – 23,2 miliona. Partie „Nasza Ukraina” i „Naprzód, Ukraino!” (*Ukraina Vpered!*) przyznały się do wydania po 60 milionów każda²⁸. Według osób, które rozmawiały z członkami misji, rzeczywiste sumy pieniędzy wydane na kampanie są dużo wyższe, ponieważ oficjalne dane podawane przez partie polityczne Centralnej Komisji Wyborczej obejmują okres od rejestracji list partyjnych do 26 października²⁹. Wydaje się, że realne kwoty wydane na agitację są poważnie niedoszacowane. Większość partii posiada nieoficjalne fundusze, które są wykorzystywane na opłaty za nielegalne usługi, np. „dżinsa”, czyli m.in. płatne uczestniczenie w wiecach partyjnych czy „ochotniczą” pracę podczas kampanii wyborczej. CKW nie ma prawa sankcjonować partii politycznych, jeśli nie dostarczą one sprawozdania finansowego, zrobią to za późno lub z błędami. Z drugiej strony, nadanie takiej władzy CKW może skutkować oskarżeniami o nadużycie władzy i prześladowanie opozycji.

VIII. Media i wolność słowa

Media (poza mediami internetowymi) nie dostarczały zrównoważonych informacji na temat kampanii wyborczych i nie zapewniały wszystkim partiom i kandydatom równych szans prezentowania ich programów. Według niezależnego monitoringu mediów, większość ukraińskich stacji telewizyjnych prezentowała informacje w sposób jednoznacznie przychylny dla rządu.

Na przełomie września i października kilka popularnych ukraińskich gazet opublikowało pierwsze strony w czarnej barwie, aby wyrazić protest mediów przeciwko planom ponownego wprowadzenia przez rząd znanych z czasów sowieckich przepisów dotyczących zniesławienia³⁰, które pozwalałyby na więzienie dziennikarzy za oszczercze artykuły.

Międzynarodowi i krajowi eksperci alarmują, że przestrzeń wolności na Ukrainie gwałtownie się kurczy. Głównymi zagrożeniami dla wolności słowa pozostają korupcja i zmniejszająca się niezależność mediów; coraz powszechniejsze wykorzystanie mechanizmów administracyjnych i legislacyjnych do ograniczania i ostatecznie uniemożliwiania działania poszczególnym mediom³¹ oraz rosnąca dominacja „sponsorowanej” informacji politycznej w mediach

---

²⁸ http://cvk.gov.ua/index/metod/formy/konsolid_zvity/perelik_zvity.htm

²⁹ Opinię taką wyraził m.in. Artem Bidenko, prezes Ukraińskiego Stowarzyszenia Reklamy Zewnętrznej.

³⁰ Po masowych protestach dziennikarzy, Rada Najwyższa nie przyjęła projektu ustawy dotyczącej zniesławienia. Należy natomiast zaznaczyć, że głosowanie zostało jedynie przełożone, więc ustawa może zostać przyjęta po wyborach.

³¹ W co najmniej jednym przypadku zaobserwowanym przez MSMO gazeta została zamknięta: według obserwatorów MSMO z Charkowa na czas wyborów zamknięto „Zmiyviskiy Kurier”, niezależną gazetę lokalną.

(„dzinsa”)³², czyli płatnych artykułów. Ataki na niezależne media również miały wpływ na bezstronność i jakość ukraińskich mediów.

IX. Obserwatorzy lokalni

Spółeczeństwo obywatelskie odegrało aktywną rolę w monitorowaniu różnych aspektów całego procesu wyborczego³³. Spośród niemal 40 000 zarejestrowanych oficjalnie lokalnych obserwatorów bezpartyjnych, same tylko *Opora* i Komitet Wyborców Ukrainy (KWU) – dwie największe ogólnokrajowe organizacje pozarządowe – zarejestrowały przeszło 10 000 obserwatorów³⁴. Poza obserwacją, *Opora* prowadziła też tzw. *quick count* (równoległe liczenie głosów). Inne lokalne organizacje korzystały z metod *crowdsourcingowych* do mapowania naruszeń prawa za pośrednictwem interaktywnych platform internetowych. Dwie najpopularniejsze platformy – *Maidan Monitoring* i *Elect.ua* – wspólnie odnotowały przeszło 3000 takich incydentów od początku procesu wyborczego.

Organizacje pozarządowe odnotowały liczne naruszenia prawa wyborczego na wszystkich etapach kampanii wyborczej, w tym takie incydenty jak niewłaściwe wytyczanie granic okręgów wyborczych, przekupywanie wyborców oraz czarny PR w trakcie kampanii, a także naruszenia w dniu wyborów i po nim. Według oświadczeń opublikowanych przez *Oporę* i *Maidan*, naruszenia prawa miały charakter masowy i systemowy. W okresie przedwyborczym, obserwatorzy lokalni mogli pracować bez większych przeszkód. Seria ataków DDOS na serwery powyższych organizacji sprawiła, że ich strony były częściowo niedostępne w dniu wyborów, w związku z czym *Opora* musiała opóźnić prezentację rezultatów równoległego liczenia głosów.

X. Głosowanie i liczenie głosów

A. Wybory

Ogólnie rzecz biorąc, otwieranie lokali wyborczych przebiegało zgodnie z procedurami, a wszystkie niezbędne materiały były obecne na miejscu. Jednak doniesiono również o przypadkach niewielkich opóźnień i chaosu towarzyszących temu procesowi³⁵. W jednym z nich karty do głosowania wydano, zanim jeszcze urny zostały zabezpieczone³⁶.

Proces głosowania przebiegał spokojnie i w większości przypadków był dobrze zorganizowany. Tym niemniej obserwatorzy zgłosili nieprawidłowości proceduralne, w tym przypadki obecności więcej niż jednej osoby w kabinie do głosowania³⁷, niezachowania tajności głosowania oraz nieodpowiedniego zabezpieczenia urny³⁸. Według członków misji w paru

³² Te płatne reklamy stanowią „nieoficjalnie sponsorowane informacje”, które pojawiają się w wiadomościach nieoznaczone jako reklamy.

³³ Wśród organizacji, które zajmowały się monitoringiem wyborów, były też takie, które prowadziły audyt kandydatów (Chesno) i analizowały proces tworzenia komisji wyborczych i frekwencję (Cifra Group).

³⁴ Inna ogólnokrajowa sieć, Spilna Sprava (Wspólna Sprawa) także zamierzała zaangażować kilka tysięcy obserwatorów w całym kraju.

³⁵ Jeden z przypadków otwarcia opóźnionego o 30 minut odnotowano we Lwowie – komisja obwodowa nie dostarczyła rozsądnego wytłumaczenia obserwatorom MSMO.

³⁶ Raporty MSMO z komisji obwodowej 800965.

³⁷ Raporty MSMO z Kirowogradu, Doniecka i Odessy.

³⁸ Raporty MSMO z Obuchiwa, Odessy i Charkowa.

przypadkach konstrukcja i oświetlenie kabiny do głosowania mogły mieć negatywny wpływ na tajność głosowania³⁹. Obserwatorzy zgłosili również przypadki pomagania wyborcom, głosowania grup zorganizowanych, a także organizowania transportu dla wyborców do punktów wyborczych⁴⁰. W Charkowie w większości obserwowanych lokali wyborczych odnotowano skrytą agitację na korzyść jednego z kandydatów⁴¹.

Generalnie w monitorowanych lokalach wyborczych przestrzegano zasad uczciwego głosowania. Jednak odnotowano również przypadki stronnictwa wśród członków komisji obwodowych⁴² oraz wynoszenia kart do głosowania poza lokal wyborczy, co mogło wskazywać na występowanie zjawiska „karuzeli”⁴³. W Irpieniu zaobserwowano sytuację, w której wyborcy pokazywali niezidentyfikowanym osobom zdjęcie karty do głosowania zrobione w kabinie, co może wskazywać na próbę przekupstwa. W Winnicy obserwatorzy odnotowali próbę dorzucenia do urny większej liczby głosów, w której przypuszczalnie uczestniczyło dwóch członków komisji obwodowej. Ponadto w Odessie w kilku lokalach wyborczych wykryte zostały długopisy ze znikającym tuszem, które prawdopodobnie były dystrybuowane przez właściwą komisję okręgową⁴⁴. Obserwatorom doniesiono też o przypadkach kupowania głosów za sumę wahającą się od 100 to 500 UAH⁴⁵.

Przedstawicielom partii, kandydatów i obserwatorom nie utrudniano monitorowania głosowania. Zdarzało się jednak, że dostęp do obserwacji procesu głosowania był utrudniony z powodu nieprawidłowego rozkładu lokali wyborczych⁴⁶. Przedstawiciele misji zaobserwowali też przykłady niewłaściwego zachowania graniczącego z zastraszaniem. W Odessie czterech obserwatorów Partii Regionów, podających się za reprezentantów prezydenta Janukowycza, przyglądało się wyjściu do lokalu wyborczego z zaparkowanego przed nim samochodu. Podobne sytuacje zostały odnotowane również w innym miejscu w Odessie oraz w Irpieniu.

Chociaż generalnie komisje obwodowe konsekwentnie weryfikowały tożsamość wyborców, we wszystkich regionach Ukrainy zaobserwowano przypadki dopuszczenia do głosowania osób bez odpowiedniego dokumentu identyfikacyjnego. Odnotowano też rozmaite niedociągnięcia dotyczące dokładności list wyborców. W wielu obserwowanych okręgach wyborcy twierdzili, iż nie zostali uwzględnieni na liście⁴⁷. W paru przypadkach listy były oznaczone niezrozumiałymi symbolami⁴⁸. W odosobnionych przypadkach do głosowania zachęcane były osoby niemieszkające pod wskazanym adresem, a nawet obcokrajowcy⁴⁹. W jednej z obwodowych komisji wyborczych karty do głosowania wydawano wyborcom mimo

---

³⁹ Raporty MSMO z Kirowogradu, Irpienia i Odessy.

⁴⁰ Raporty MSMO z Doniecka, Odessy, Obuchiwa, Charkowa, Browar.

⁴¹ Oficjalni obserwatorzy jednego z kandydatów nosili ubrania z emblematami lokalnej drużyny futbolowej Metalist, która jest znana z tego, że wspiera ją właśnie ten kandydat. Tylko w jednym lokalu wyborczym zostali zmuszeni do usunięcia tych emblematów.

⁴² Raporty MSMO z Obuchiwa i Irpienia.

⁴³ Raporty MSMO z Kijowa i Obuchiwa.

⁴⁴ Raporty MSMO z okręgowej komisji wyborczej nr 133.

⁴⁵ Raport Komitetu Wyborców Ukrainy nr 7 na temat wyników długoterminowego monitoringu przygotowań do wyborów parlamentarnych w 2012 r. na Ukrainie.

⁴⁶ Raporty MSMO z Kirowogradu, Lwowa, Ternopila.

⁴⁷ Raporty MSMO z Kirowogradu, Kijewa, Doniecka, Winnicy, Obuchiwa, Irpienia i Charkowa.

⁴⁸ Raporty MSMO z Niżyna i Odessy.

⁴⁹ Raporty MSMO z obwodowej komisji wyborczej nr 711003 i 900061.

błędów w pisowni ich nazwisk na liście wyborców⁵⁰.

W dwóch lokalach wyborczych w Kijowie komisje obwodowe odrzuciły w okresie przedwyborczym dużą liczbę wniosków o głosowanie zdalne (ang. *mobile voting*) – odpowiednio 102 i 126 – ponieważ były one w widoczny sposób sfalszowane (wiele z nich zostało napisanych tym samym charakterem pisma). Członkowie komisji poinformowali misję o wielu przypadkach sztucznie zawyżonej liczby wniosków w całym okręgu. Sami obserwatorzy MSMO byli świadkami obecności na liście do głosowania w domu wyborców, którzy w czasie ostatnich wyborów już nie żyli⁵¹.

Zgodnie z prawem w lokalach wyborczych zainstalowane były kamery, jednak samo oznakowanie wskazujące na obecność sprzętu nagrywającego różniło się w poszczególnych okręgach⁵². Pozycja obserwatorów MSMO nie dawała im możliwości oceny wartości dodanej tego innowacyjnego rozwiązania.

B. Liczenie głosów

Proces liczenia głosów zaczął się o czasie i w większości przypadków był prowadzony efektywnie i bez większych problemów. Jednak zaobserwowano kilka proceduralnych niedociągnięć, które prawdopodobnie miały negatywny wpływ na rzetelność procesu ustalania wyników. Większość komisji obwodowych nie stosowała się do porządku liczenia wyznaczonego przez prawo wyborcze. Co więcej, podczas zliczania komisarze nie weryfikowali ważności głosów⁵³. W kilku komisjach obwodowych protokoły były podpisywane przez komisarzy, zanim ustalone zostały wyniki⁵⁴, w innych protokoły nie były odpowiednio przygotowane do przekazania komisji okręgowej (nieopieczątowane paczki dokumentów, uszkodzone opakowania protokołów, błędy w protokołach)⁵⁵.

Obserwatorzy odnotowali przypadki niewystawienia protokołów na widok publiczny w lokalach wyborczych⁵⁶. Zdarzało się, że pieczętki były wynoszone poza siedzibę komisji. W Dniepropietrowsku przewodniczący komisji obwodowej opuścił punkt wyborczy, aby przekazać protokoły do komisji okręgowej, mając tylko jedną kopię protokołu, chociaż inni członkowie wypełnili pozostałe protokoły⁵⁷.

C. Zliczanie wyników na poziomie okręgowych komisji wyborczych

Przebieg dnia wyborczego pogorszył się podczas przekazywania materiałów wyborczych z komisji obwodowych do komisji okręgowych oraz, najbardziej zauważalnie, podczas zliczania głosów na poziomie tych ostatnich⁵⁸. Przekazaniem protokołów towarzyszyły kolejki i spory

---

⁵⁰ Raporty MSMO z obwodowej komisji wyborczej nr 121353: karty do głosowania były wydawane zgodnie z decyzją obwodowej komisji wyborczej, a nie sądu.

⁵¹ Raporty MSMO z obwodowej komisji wyborczej nr 800619.

⁵² W większości lokali wyborczych w obwodzie ternopiłskim brakowało oznakowania wskazującego obecność sprzętu nagrywającego.

⁵³ Raporty MSMO z Dniepropietrowska.

⁵⁴ Raporty MSMO z Ternopila, Odessy i Charkowa.

⁵⁵ Raporty MSMO z Winnicy, Odessy, Charkowa i Kijowa.

⁵⁶ Raporty MSMO z Charkowa, Odessy i Dniepropietrowska.

⁵⁷ Raporty MSMO z Dniepropietrowska.

⁵⁸ Jak podano w „Raporcie wstępnym” dostępnym na stronie:

<http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/misja-obszernyjna->

między członkami komisji obwodowych i okręgowych. Proces akceptacji protokołów przedłużał się z powodu wysokiej liczby zwrotów do komisji obwodowych w celu poprawienia drobnych błędów proceduralnych. W kilku przypadkach obserwatorzy MSMO zauważyli, jak personel komisji obwodowej poprawia błędy w pobliżu siedziby komisji okręgowej, nie zważając na obowiązujące procedury⁵⁹.

Chociaż w większości komisji okręgowych proces zliczania głosów został zakończony w rozsądnych ramach czasowych, w kilku silnie spolaryzowanych okręgach jednomandatowych został on w dużym stopniu opóźniony z powodu zakłócających działań członków komisji okręgowych, kandydatów i ich przedstawicieli, a także nieuzasadnionych operacji regularnych i specjalnych jednostek ukraińskiej policji. W rezultacie Centralna Komisja Wyborcza ogłosiła, iż ustalenie wyników w pięciu okręgach jednomandatowych jest niemożliwe⁶⁰.

Zliczanie głosów na poziomie komisji okręgowych cechował brak przejrzystości i nieufność w relacjach pomiędzy podmiotami. W niektórych przypadkach członkowie MSMO nie mogli swobodnie obserwować procesu zliczania głosów z powodu braku miejsca w siedzibie okręgowej komisji wyborczej lub przeszkód stawianych przez policję albo inne osoby, np. oficjalnych dziennikarzy⁶¹. Zaobserwowano również kilka przypadków zastraszania członków komisji obwodowych i okręgowych przez osoby działające samowolnie, oficjalnych obserwatorów i dziennikarzy, przedstawicieli partii i kandydatów lub innych członków komisji⁶². Przypadki przemocy przeciwko członkom komisji obwodowych, a także zakłócenia pracy komisji okręgowych ze strony regularnych i specjalnych jednostek policji rzucały cień na cały proces⁶³. Nie odnotowano natychmiastowych i adekwatnych reakcji organów ochrony porządku publicznego na prawdopodobne wykroczenia przeciwko prawu wyborczemu (np. oszustwa, fałszowanie, podrabianie protokołów)⁶⁴. Przeciwnie – organy te były wykorzystywane do politycznych celów indywidualnych kandydatów⁶⁵.

Materiały komisji obwodowych były przechowywane w różny sposób. Obserwatorzy MSMO wielokrotnie stwierdzili nieodpowiednie postępowanie w komisjach okręgowych z protokołami i innymi dokumentami wyborczymi przekazanymi przez komisje obwodowe, w tym kilkudniowe przechowywanie niezapieczętowanych paczek z kartami do głosowania i

---

[na-ukraine-2012-raport-wstepny.pdf](#)

⁵⁹ Raporty MSMO z okręgowych komisji wyborczych nr 133, 211, 216 i 223.

⁶⁰ Raporty MSMO z okręgowych komisji wyborczych nr 94 (Obuchiw), 132 (Pierwomajsk), 194 (Czerkasy), 197 (Kaniw) i 223 (Kijów).

⁶¹ Raporty MSMO z okręgowych komisji wyborczych nr 94 i 95.

⁶² Raporty MSMO z okręgowych komisji wyborczych nr 95, 215, 216 i 223.

⁶³ Nieznani sprawcy pobili członka obwodowej komisji wyborczej nr 800194; członek obwodowej komisji wyborczej nr 800413 został zastraszony przez członków okręgowej komisji wyborczej nr 216; regularne i specjalne jednostki policji były obecne w okręgowych komisjach wyborczych nr 211, 215, 216 i 223.

⁶⁴ Biuro Prokuratora Generalnego wszczęło dochodzenie w sprawie okręgowej komisji wyborczej nr 223 dopiero kilka dni po przypuszczalnym popełnieniu wykroczenia (<http://www.pravda.com.ua/news/2012/11/12/6977306/>)

⁶⁵ W Pierwomajsku, w obwodzie mikołajowskim, kandydat opozycji Arkadij Kornacki zdobył 39 proc. głosów, w porównaniu do 34-procentowego wyniku osiągniętego przez zastępcę gubernatora i kandydata Partii Regionów Witalija Trawiankę. Prewencyjne oddziały policji Bierkut wkroczyły do siedziby okręgowej komisji wyborczej nr 132, na żądanie sądu przejęły protokoły obwodowych komisji wyborczych i użyły gazu łzawiącego, aby rozprężyć protestujących przeciwko oszustwu.

protokołami w łatwo dostępnych miejscach lub innych pomieszczeniach siedziby. W sytuacjach napięć w kilku komisjach okręgowych paczki, które pozostały w lokalach, częściowo otwarto i zniszczono⁶⁶. Miały również miejsce próby ponownego liczenia głosów; ostatecznie w kilku komisjach obwodowych, po kontrowersyjnych decyzjach komisji okręgowych i sądów administracyjnych, zostało ono przeprowadzone⁶⁷. W jednej z komisji dla jednomandatowego okręgu wyborczego unieważnienie wyborów z 27 komisji obwodowych doprowadziło do zmiany wyników na korzyść kandydata partii rządzącej⁶⁸. Zauważono też znaczące rozbieżności pomiędzy danymi umieszczonymi na stronie CKW i protokołami wypełnionymi przez komisje obwodowe.

W kilku komisjach okręgowych stwierdzono nieuzasadnione opóźnienia w zliczaniu głosów, spowodowane rozmyślnym zakłócaniem procesu przez niektórych członków komisji. Personel komisji okręgowych zazwyczaj nie wykorzystywał wszystkich dostępnych środków prawnych, aby zapobiec opóźnieniom. W kilku silnie spolaryzowanych okręgach jednomandatowych członkowie komisji okręgowej próbowali odrzucić już przyjęte protokoły lub celowo nie zjawiali się na sesjach, co powodowało brak niezbędnego kworum⁶⁹. Niejednokrotnie stronnictwo personelu komisji okręgowej skutkowało zwolnieniem w ostatniej chwili niektórych komisarzy⁷⁰. CKW nie podjęła odpowiednich kroków w celu zapewnienia pomocy prawnej w kilku komisjach okręgowych, w których występowały problemy.

XI. Skargi i odwołania

Rozwiązywanie sporów związanych z wyborami reguluje przede wszystkim prawo wyborcze z 2011 roku⁷¹ i dodatkowo Kodeks Postępowania Administracyjnego. Z powodu braku praktyki sądowej opartej na nowych regulacjach wyborczych, ukraińskie władze sądowe we współpracy z organami międzynarodowymi zorganizowały seminaria i szkolenia dla sędziów orzekających w sprawach związanych z wyborami⁷².

Według nowych przepisów prawo do wnoszenia skarg na decyzje, działania lub zaniechania komisji wyborczych i innych aktorów zaangażowanych w proces wyborczy przysługuje wszystkim podmiotom wyborczym. W zależności od natury przypuszczalnego naruszenia oraz pozwanego, skarga może być złożona w odpowiedniej komisji wyborczej i/lub w sądzie, zgodnie z procedurą określoną w Kodeksie Postępowania Administracyjnego. Taki równoległy system powoduje, że kanały rozwiązywania kwestii spornych nakładają się na siebie i

---

⁶⁶ Raporty MSMO z okręgowych komisji wyborczych nr 211 i 223.

⁶⁷ Okręgowa komisja wyborcza nr 211 zdecydowała o ponownym przeliczeniu kart do głosowania z jednej z komisji obwodowych, po tym jak materiały wyborcze z tej ostatniej zostały bezprawnie rozpieczętowane i przepakowane przez członków komisji okręgowej.

⁶⁸ Okręgowa komisja wyborcza nr 94 unieważniła około 32 000 kart do głosowania.

⁶⁹ Raporty MSMO z okręgowych komisji wyborczych nr 215 i 216.

⁷⁰ W wieczór wyborczy okręgowa komisja nr 139 zwolniła jednego z komisarzy, który przypuszczalnie przekazywał błędne informacje obwodowym komisjom wyborczym. Pierwszego listopada CKW wymieniła ośmiu z osiemnastu członków okręgowej komisji wyborczej nr 197.

⁷¹ Rozdział XIII na temat prawa wyborczego (art. 108-111): „Składanie skarg na decyzje, działania i zaniechania związane z wyborami członków parlamentu i naruszenie prawa wyborczego”.

⁷² M.in. Naczelny Sąd Administracyjny, Rada Europy, IFES.

generalnie proces ten może być niejasny.

Skargi dotyczące decyzji, działania albo zaniechania komisji obwodowej lub jej członka mogą być składane w odpowiedniej komisji okręgowej, a skargi związane z decyzją, działaniem albo zaniechaniem komisji okręgowej lub jej członka – w sądzie lub Centralnej Komisji Wyborczej. Zażalenia związane z decyzjami, działaniami lub zaniechaniami CKW mogą być zgłaszane w pierwszej instancji w Administracyjnym Sądzie Apelacyjnym w Kijowie, a apelacje od wyroku można wnosić w Naczelnym Sądzie Administracyjnym.

Partie opozycyjne wyrażały brak wiary w bezstronność i skuteczność zajmowania się skargami przez administrację wyborczą oraz sądy. Ogólnie rzecz biorąc, rozstrzygnięciu kwestii spornych związanych z wyborami brakowało przejrzystości, spójności oraz rzetelnego uzasadnienia w oparciu o faktyczny stan prawny.

CKW rozpatrywała wszystkie skargi terminowo, jednak proces ten nie był przejrzysty⁷³. Do 10 listopada CKW otrzymała łącznie 663 skargi⁷⁴, z których 553 zostały zwrócone, ponieważ nie spełniały wymogów formalnych. CKW podjęła decyzje odnośnie 116 skarg, 58 pozostawiła bez faktycznego rozpatrzenia, jedną uwzględniła⁷⁵, 12 uwzględniła częściowo⁷⁶, a 45 oddaliła. Statystyka pokazuje, że CKW odmówiła rozpatrzenia ogromnej większości skarg w związku z technicznymi nieprawidłowościami lub przekazała je do odpowiednich organów sądowych. Tylko niewielka liczba skarg została choćby częściowo uwzględniona⁷⁷.

Sądy administracyjne prowadziły przesłuchania w trybie 24-godzinnym. Sprawy sądowe często zaczynały się później niż zaplanowano, a 48-godzinny termin wydania wyroku nie zawsze był przestrzegany. Do 10 listopada Sąd Administracyjny w Kijowie otrzymał 268 skarg na CKW, z których 155 zostało oddalonych, 71 pozostawiono bez rozpatrzenia, trzy zostały uwzględnione całkowicie, a pięć częściowo⁷⁸. Naczelnny Sąd Administracyjny do 10 listopada otrzymał łącznie 161 skarg, z których ponownie rozpatrzonych zostało 129⁷⁹. Siedemdziesiąt postanowień CKW zostało podtrzymanych, osiem zmienionych, a 13 anulowanych⁸⁰.

W wielu przypadkach sądy odmawiały rozpatrzenia sprawy z powodu technicznych nieprawidłowości, na niewłaściwej podstawie lub wskutek nieodpowiedniego zastosowania klauzuli jurysdykcyjnych, które odmawiały skarżącemu dostępu do uzyskania zadośćuczynienia na drodze prawnej. W sprawach będących pod obserwacją MSMO sądy nie starały się poznać prawdy obiektywnej i koncentrowały się wyłącznie na kwestiach

---

⁷³ Patrz: część „Administracja wyborcza” w niniejszym raporcie.

⁷⁴ Według oficjalnych statystyk CKW, uzyskanych przez MSMO 11 listopada.

⁷⁵ Jedyna skarga, która została w pełni uwzględniona, dotyczyła naruszenia związanego z finansowaniem kampanii wyborczej (uchwała nr 595), patrz: <http://195.230.157.53/pls/acts/ShowCard?id=30283&what=0>

⁷⁶ Według sprawozdania MSMO, spośród 12 częściowo uwzględnionych skarg pięć dotyczyło rozpowszechniania materiałów bez podania danych na temat producenta i odbiorcy (uchwały nr: 694, 812, 916, 1093, 1279), jedna była związana z oskarżeniami o niewłaściwe wykorzystanie zasobów administracyjnych (uchwała nr 1367), dwie – z niebezpośrednim przekupstwem wyborców (uchwały nr 707 i 811), dwie – z czarnym PR-em (pomówieniem i rozpowszechnianiem fałszywych informacji; uchwały nr 914 i 1888), jedna – z działaniem i zaniechaniem okręgowej komisji wyborczej (uchwała nr 1143) i jedna – z użyciem wizerunków kandydata bez jego zgody, czyli naruszeniem ustawy o reklamie (uchwała nr 1392).

⁷⁷ Patrz również: oficjalna strona CKW: <http://195.230.157.53/pls/acts/New>.

⁷⁸ Według oficjalnych statystyk Administracyjnego Sądu Apelacyjnego w Kijowie, uzyskanych przez MSMO 14 listopada.

⁷⁹ Sto dziewięć spośród nich było związanych z rejestracją kandydatów, a 52 – z innymi kwestiami.

⁸⁰ Według oficjalnych statystyk Naczelnego Sądu Administracyjnego, uzyskanych przez MSMO 11 listopada.

technicznych i błędach formalnych. Na przykład rozpatrując sprawę przeciwko okręgowej komisji wyborczej nr 94, Okręgowy Sąd Administracyjny w Kijowie nie dopuścił jako dowodów oryginalnych protokołów obwodowej komisji wyborczej oraz nagrań DVD z liczenia głosów⁸¹. Zniweczyło to szansę przeprowadzenia skutecznego postępowania sądowego, zignorowało dobrą wolę wyborców oraz poddało w wątpliwość bezstronność wymiaru sprawiedliwości⁸².

Kilku kandydatów w okręgach jednomandatowych wykorzystało sąd jako narzędzie do unieważnienia wyników, które były korzystne dla ich przeciwników. Żądali oni, aby sądy anulowały decyzje okręgowych komisji wyborczych, ustalając wyniki wyborów na podstawie sfałszowanych protokołów obwodowych komisji wyborczych. Warto odnotować, iż Europejski Trybunał Praw Człowieka w wyroku wydanym w sprawie „Kowacz przeciwko Ukrainie”⁸³ orzekł, że decyzja o anulowaniu głosowania w czterech okręgach jest nieuzasadniona i niewspółmierna do uprawnionych celów podawanych przez rząd. Trybunał stwierdził, że w przypadku tym doszło do naruszenia Art. 3 Protokołu nr 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Mimo to 31 października Okręgowy Sąd Administracyjny w Kijowie zasądził ponowne liczenie głosów w 43 obwodowych komisjach wyborczych w obrębie okręgowej komisji nr 216⁸⁴. Również 31 października sądy okręgowe w Obuchiwie i Wasilkiwie stwierdziły konieczność ponownego zliczenia głosów w wielu komisjach obwodowych w okręgowej komisji wyborczej nr 94⁸⁵. Wyroki uwzględniły prawie wszystkie skargi, wniesione przez kandydatów lub ich przedstawicieli, dotyczące odmów wpuszczenia do komisji obwodowych podczas głosowania i liczenia głosów lub sumowania głosów na poziomie okręgowych komisji wyborczych, i unieważniły wyniki. Natomiast w paru analogicznych przypadkach wyroki sądu były odmienne, co wskazuje na brak konsekwencji wymiaru sprawiedliwości w rozstrzyganiu spraw związanych z wyborami.

XII. Ogłoszenie wyników wyborów i atmosfera powyborcza

---

⁸¹ Rozpatrując tę sprawę, Administracyjny Sąd Apelacyjny w Kijowie nie dopuścił również jako dowodu oryginalnego protokołu otrzymanego przez przedstawicieli kandydata z okręgu wyborczego nr 90, mimo iż wszystkie protokoły mają tę samą moc prawną. W innym przypadku kandydat z okręgu nr 94 zakwestionował rezolucję CKW, stwierdzając niemożliwość ustalenia wyników wyborów w tym okręgu. Administracyjny Sąd Apelacyjny w Kijowie nie dopuścił materiału dowodowego w postaci oryginalnych protokołów z obwodowej komisji wyborczej bez żadnego uzasadnienia mającego oparcie w prawie.

⁸² Jedenastego listopada 2012 r. przewodniczący Centralnej Komisji Wyborczej zapowiedział zamiar wszczęcia śledztwa w sprawie naruszenia przysięgi sądowej przez sędziów, którzy unieważnili głosowanie w 27 obwodowych komisjach wyborczych w okręgu nr 94. Najwyższa Rada Sprawiedliwości zdecydowała o rozpoczęciu 7 postępowań kontrolnych obejmujących 27 sędziów, którzy przypuszczalnie dopuścili się nieprawidłowości związanych ze sprawami dotyczącymi procesu wyborczego: <http://www.kyivpost.com/content/ukraine/higher-council-of-justice-to-check-a-number-of-court-decisions-related-to-elections-316064.html>.

⁸³ Wyrok z 7 lutego 2008 r. (wniosek nr 39424/02).

⁸⁴ Wyrok został oparty na dokumentach złożonych w obwodowych komisjach wyborczych w dniu wyborów. Kandydat z okręgu nr 94 oraz jego przedstawiciel złożyli skargę, twierdząc, iż zostali wykluczeni ze spotkań obwodowej komisji wyborczej, co narusza ich prawa. Jednakże czas złożenia tych dokumentów wskazywał, że skarżący musieli być fizycznie obecni jednocześnie w różnych komisjach obwodowych. Ponadto większość tych komisji dostarczyła już wszystkie protokoły do okręgowej komisji wyborczej, do której nie wpłynęły skargi związane z tą sprawą.

⁸⁵ <http://khpg.org/index.php?id=1351776706>

Głównym problemem i źródłem politycznej niestabilności bezpośrednio po wyborach stały się celowe zakłócenia pracy kilku okręgowych komisji wyborczych. Napięcie było odczuwalne głównie w jednomandatowych okręgach wyborczych, gdzie (według niezależnych sondaży prowadzonych przy wyjściu z lokali wyborczych oraz kopii protokołów dostarczonych przez obserwatorów opozycji) kandydatom opozycji udało się zdobyć większość głosów. W ponad dziesięciu okręgowych komisjach wyborczych odnotowano przypadki fałszowania dokumentacji, zakłócania procesu wyborczego przez policję oraz użycia siły. Zostały one częściowo udokumentowane – również przez obserwatorów MSMO.

Piątego listopada liderzy partii opozycyjnych Zjednoczona Opozycja „Ojczyzna” (ukr. Batkiwszczyna), Wolność (ukr. Swoboda) i UDAR (Ukraiński Demokratyczny Sojusz na rzecz Reform; pol. Cios) opublikowali wspólny apel do CKW, wskazujący poważne naruszenia w procesie zliczania głosów w 13 okręgach. Tego samego dnia CKW *de facto* anulowała wyniki wyborów w pięciu okręgach jednomandatowych (nr 94, 132, 194, 197 i 223), stwierdzając, że ich ustalenie jest niemożliwe w związku z prawdopodobnym oszustwem wyborczym. CKW poprosiła też Parlament o dostarczenie podstawy prawnej dla powtórzenia wyborów w tych pięciu okręgach. Szóstego listopada Rada Najwyższa (ukr. Werchowna Rada) zleciła CKW przeprowadzenie nowych wyborów w tych okręgach, mimo faktu, iż prawo wyborcze nie przewiduje unieważnienia wyników w okręgach jednomandatowych. Powołana została również komisja tymczasowa Rady Najwyższej, której zadaniem ma być zbadanie procesu zliczania głosów w niektórych okręgach.

Liderzy opozycji ostrzegli, że zbojkotują nowy Parlament „w przypadku, jeśli CKW nie uzna prawdziwych zwycięzców w kontrowersyjnych okręgach”. Aby zwiększyć presję wywieraną na CKW, 5 listopada partie Zjednoczona Opozycja „Ojczyzna”, Wolność i UDAR wezwały swoich zwolenników do wzięcia udziału w nielegalnej⁸⁶ demonstracji przed siedzibą CKW w Kijowie. Mimo ostrzeżeń policji i wspomnianego zakazu organizowania demonstracji obowiązującego w Kijowie, około 2500 protestujących przez dwa dni piketowało przed budynkiem CKW. Po paru próbach usunięcia protestujących z placu policja zablokowała ich w kwadracie przed siedzibą CKW. W ten sposób władza utrzymała kontrolę nad sytuacją, ale również uniknęła ryzyka bycia oskarżoną o nadmierne użycie siły, ponieważ nie doszło do eskalacji konfrontacji. Mimo iż Julia Tymoszenko wzywała do dalszego demonstrowania w pobliżu CKW, inni liderzy opozycji podjęli decyzję o zakończeniu wiecu.

W obliczu protestów w kraju i nasilających się opinii krytycznych społeczności międzynarodowej⁸⁷, 12 listopada Biuro Prokuratora Generalnego Ukrainy otworzyło dziesięć spraw kryminalnych dotyczących możliwych fałszerstw w różnych okręgowych komisjach wyborczych.

---

⁸⁶ Zgodnie z postanowieniem Okręgowego Sądu Administracyjnego w Kijowie z 27 października zakazane zostały wszystkie masowe zgromadzenia (z wyjątkiem państwowych) w centrum Kijowa od 28 października do 12 października do 28 listopada. Przedstawiciele opozycji oświadczyli, że nie ma ważnego racjonalnego uzasadnienia takiej decyzji, dlatego stanowi ona naruszenie wolności zgromadzeń obywateli ukraińskich.

⁸⁷ „Brak właściwej reakcji ze strony ukraińskich władz na rozmaite naruszenia prawa wyborczego doprowadził do powstania klimatu bezkarności – stwierdziła Audrey Glover, szefowa długoterminowej misji obserwacyjnej Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka OBWE [ang. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR)]. – To rzuciło cień na wybory i proces demokracji, w którym do ostatniego czasu Ukraina czyniła postępy” [<http://www.osce.org/odihr/elections/96673>].

Jedenastego listopada Centralna Komisja Wyborcza ogłosiła oficjalne wyniki głosowania na listy partyjne. Dzień później ogłoszonych zostało 220 zwycięzców z 225 okręgów jednomandatowych. Zgodnie z wynikami partia prezydenta Wiktora Janukowycza i jej sojusznicy zachowają większość miejsc w Parlamencie. Niejasne pozostaje, kiedy dokładnie zorganizowane zostaną *de facto* powtórzone wybory. Opozycja podkreśla, że to jej kandydaci wygrali pięć pozostałych mandatów (podobnie jak kilka innych⁸⁸, oficjalnie zdobytych przez innych kandydatów), ale według zalecenia Rady Najwyższej w pięciu okręgach jednomandatowych: kijowskim, mikołajowskim, czerkaskim oraz w Kijowie odbędą się ponowne wybory. Chociaż liderzy opozycji zapowiadają, że nie uznają ich wyników i zaskarżą je w sądach krajowych i międzynarodowych, prawdopodobnie wszyscy deputowani opozycji przystąpią do pracy w nowym Parlamencie.

Międzynarodowa Społeczna Misja Obserwacyjna (International Civil Society Election Observation Mission) jest przedsięwzięciem organizacji pozarządowych z Polski (Fundacja im. Stefana Batorego), Niemiec (European Exchange) i Litwy (Eastern Europe Studies Centre), zorganizowanym pod auspicjami Aleksandra Kwaśniewskiego i Markusa Meckela. Misja działała na Ukrainie od 17 września do 16 listopada i składała się z 15 członków długoterminowych (ekspertów i obserwatorów) oraz obserwatorów krótkoterminowych rozmieszczonych na terenie całego kraju.

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Projekt jest finansowany ze środków programu „Wsparcie Demokracji” Polskiej Fundacji Międzynarodowej Współpracy na Rzecz Rozwoju „Wiedzieć Jak” w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w 2012 r. oraz z dotacji Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej i Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Litewskiej.

⁸⁸ Trzynastego listopada Sąd Administracyjny w Kijowie zakazał CKW ogłaszania oficjalnych zwycięzców w okręgowych komisjach wyborczych nr 11 i 14.